

Баранюк Н. И. Психолого-управленческие аспекты формирования организационной культуры в правоохранительных органах

Осуществлен теоретический анализ понимания понятия «организационная культура». Определены элементы организационной культуры. Очерчено специфику условий деятельности персонала в системе правоохранительных органов и освещены психолого-управленческие аспекты, оказывающие влияние на организационную культуру.

Ключевые слова: *организационная культура, правоохранительные органы, ценностно-нормативная система, коллективистская организационная культура, авторитарная корпоративная культура, управление.*

Baranyuk N. I. Psychological and managerial aspects of formation of organizational culture in law enforcement bodies

The theoretical analysis of understanding the concept of «organizational culture» is carried out. The components of organizational culture are defined. The specific conditions of the personnel in the law enforcement bodies are outlined and the psychological and managerial aspects that have an effect on organizational culture are highlighted.

Key words: *organizational culture, law enforcement bodies, the value and normative system, collective and organizational culture, authoritarian corporate culture, management.*

УДК 342.951:376

С. С. Єсімов

**ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ У ДІЯЛЬНОСТІ
ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
В АСПЕКТІ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ**

Порушуються питання впливу психологічних чинників на удосконалення управління в органах внутрішніх справ України, що пов'язано з контролем злочинності та удосконалення службової підготовки.

Ключові слова: *удосконалення управління, органи внутрішніх справ, службова підготовка, контроль злочинності.*

Постановка проблеми. Управління органами внутрішніх справ є частиною загальної політики держави та повинно повністю відповідати концепції її стратегічного розвитку. Хоча система психологічної підготовки керівників в органах внутрішніх справ інтегрується в єдину загальну систему професійної освіти як специфічна складова і не претендує на абсолютно відособлене, вона має самостійне психологічне призначення. Йдеться насамперед про удосконалення управ-

лінської діяльності керівного складу, спрямованість його змісту на ті професійні завдання, які потрібно вирішувати співробітникам органів внутрішніх справ.

Стан дослідження. Різні аспекти психологічної підготовки особового складу патрульної служби міліції тією чи іншою мірою висвітлювались в роботах українських і зарубіжних учених: К. П. Аветісян, О. Ю. Булгакова, М. Й. Варія, О. А. Хижняк, Є. М. Подтергера, М. І. Пірен, Є. І. Сарафанюк та інших.

Однак динамічні зміни у сучасному суспільстві зумовлюють необхідність комплексного аналізу з позиції юридичної психології, яка поки ще не виробила чіткі теоретичні позиції формування засад удосконалення управління органами внутрішніх справ в умовах дії нового Кримінального процесуального кодексу України. Ці обставини викликають необхідність пошуку і вибору комплексних підходів у наукових дослідженнях, присвячених психологічній підготовці з погляду на зміни законодавства України.

Метою статті є вироблення теоретичних підходів до визначення особливостей психологічної адаптації керівників органів внутрішніх справ щодо удосконалення управління підрозділами.

Виклад основних положень. Нині проблема розвитку та використання людського потенціалу розглядається в новому аспекті. Більш високі вимоги висуваються до самостійності, креативності, ініціативності та підприємливості людини в усіх сферах життя, що відбуваються у суспільстві змінами. Людина входить у життєвий світ, картина якого змінюється надзвичайно швидко. У межах життя одного покоління глибоко перетворюються економіка і технології, політичні пріоритети, соціокультурні відносини і світоглядні підвалини.

Однак стрімка динаміка соціально-економічної ситуації збільшує різноманітні кризові явища, які проникають у різні життєві контексти (сімейні, референтні, професійні), загострюючи внутрішні протиріччя між особистістю і оточенням, породжуючи особистісні трансформації. Проблема впливу професійної діяльності на особистісні особливості професіонала на різних етапах набуває нові трактування. Як показують дослідження, кожна професія висуває щодо особистості свої вимоги, тим обсяжніші і настійні, чим складніше і відповідальніше її зміст, чим більшою мірою сама специфіка цієї діяльності залежить від соціально-економічної та політичної ситуації в суспільстві. Професійна діяльність, будучи значущою для людини, виявляє помітний вплив на її ціннісні орієнтири, життєві установки, мотиви діяльності.

Незважаючи на очевидний громадський і науковий інтерес до підвищення професійної компетентності працівників міліції, видається

особливо важливими психологічні дослідження з вивчення особистісних трансформацій у керівного (старшого, середнього) начальницького складу міліції, оскільки саме вони є трансляторами та безпосередніми виконавцями норм правової взаємодії громадянина і держави. Їхня професійна діяльність істотно відрізняється від діяльності в інших силових структурах за багатьма основними показниками. Від того, наскільки професійно, грамотно вони здійснюють доручені їм обов'язки, безпосередньо взаємодіють із населенням, залежать реальний практичний успіх правоохоронних органів в цілому, позитивний імідж співробітників міліції, віра населення в те, що вони дійсно виконують місію, покладену на них державою. «Напряма, який ми взяли, – це європейський правоохоронний інститут правової демократичної держави, що стоїть на сторожі конституційних прав і свобод громадян» (В. Захарченко. Офіційний веб-сайт МВС України, 22 лютого 2013 року).

У рішеннях МВС України та інших документах неодноразово зазначалася необхідність підвищувати рівень професійної підготовки керівного складу органів внутрішніх справ, особливо в світлі державних пріоритетів. Наростаюча складність завдань суспільного, економічного та соціального життя, з одного боку, і вимоги до ефективності діяльності – з іншого, підвищують роль виконання цих вказівок, а також наукового вивчення проблеми цілісного пролонгованого дослідження особистісних трансформацій співробітників МВС України керівної ланки на різних рівнях професійної самореалізації. Багато учених розглядають самореалізацію як ціннісно-мотиваційний компонент структури особистості. Поряд з тим, що термін «самореалізація» часто використовується авторами, в довідковій літературі його дефініції відсутні, зокрема у великій радянській енциклопедії і в словниках української мови. Термін «самореалізація» (самореалізація) вперше наводиться в словнику з філософії та психології видання 1902 року в Лондоні. Там дано таке трактування: «Самореалізація – здійснення можливостей «Я». «Самоздійснення» в зарубіжних словниках трактується як доконаний результат самореалізації. Саме самореалізацію можливо розглядати як особистісне утворення, яке найбільшою мірою відображає специфіку впливу професійного контексту на особистісні трансформації.

Діяльність органів внутрішніх справ становить одну з соціально-правових форм системного контролю злочинності в суспільстві, що вимагає певної психологічної установки керівного складу. Нині значення забезпечення прав і свобод людини відповідно до Конституції України зростає, а завдання вдосконалення діяльності

органів внутрішніх справ стає загальнодержавним. Однак процес докорінного реформування діяльності органів внутрішніх справ у правоохоронній сфері здійснюється не завжди послідовно й цілеспрямовано, а тому і не дає помітного результату, адже не зважає на особистісні трансформації у керівного складу органів внутрішніх справ. У цій ситуації, з огляду на упровадження нових підходів до кримінального процесу, необхідно враховувати системний характер боротьби зі злочинністю, ігнорування якого знижує ефективність будь-яких конкретних заходів або вузьковідомчих програм удосконалення діяльності органів внутрішніх справ. Тому інтереси практики та психологічної науки сьогодні сходяться на розумінні необхідності пошуку нових напрямів і способів підвищення ефективності управління у правоохоронній сфері [1].

Для цього потрібно перейти від абстрактного вивчення окремих аспектів і сфер функціонування органів внутрішніх справ до дослідження на основі принципів системності й розвитку реальних складних об'єктів правоохоронних органів, найперше вдосконалення управління діяльністю. Дослідження цього об'єкта з позицій системного принципу диктується такими аргументами.

По-перше, знання про вдосконалення дають змогу пояснити суть протиріч у діяльності органів внутрішніх справ системними причинами, серед яких головне місце посідає криза соціокультурної та політико-правової системи суспільства.

По-друге, вивчення правоохоронної діяльності з позицій принципу вдосконалення, створення моделі її змін обумовлюється необхідністю виявлення нових можливостей органів внутрішніх справ у контролі над злочинністю, оновлення науково-психологічних уявлень про закономірності її функціонування в зв'язку з появою відсутніх раніше рис у психології співробітників і службових колективів.

По-третє, принцип удосконалення безпосередньо пов'язаний з визначенням пріоритетів і прогнозуванням соціальних процесів, від правильного уявлення про які залежить перспективи оптимального вирішення проблем і конфліктів у діяльності органів внутрішніх справ незалежно від організаційно-штатної структури підрозділу [2].

По-четверте, для успішного подолання суперечності між зусиллями і результатом діяльності органів внутрішніх справ у контролі над злочинністю необхідний високий професіоналізм персоналу управління, який неможливо набути поза аналізом основних чинників удосконалення правоохоронних органів. Відповідно неможливо побудувати на цій основі адекватну систему професійної підготовки співробітників в контексті нових кримінально-процесуальних і

психологічних реалій, а також специфіки управління у сфері правоохоронної діяльності.

Всі конкретні завдання повинні погоджуватися із завданнями удосконалення правоохоронної діяльності як основної професійної цінності за умов ефективного впливу на кримінальне середовище в інтересах забезпечення громадського порядку та громадської безпеки.

Удосконалення діяльності органів внутрішніх справ певною мірою визначається психологічною інфраструктурою, яка становить форму, що містить групи психологічних структур і процесів, що забезпечують співробітнику виконання сукупності службових функцій відповідно до соціально-професійних умов, мети та змісту діяльності. Одночасно вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ здійснюється за допомогою трансформації ресурсів суб'єктом управління через психологічні механізми управління діяльністю, зважаючи на її результати, оскільки суб'єктивно зручний стиль колективної діяльності стає чинником формування професійної свідомості та поведінки особистості через втручання останньої у спільну діяльність [3].

Щоб удосконалювалося управління правоохоронної діяльності на будь-якому рівні (обласний апарат, територіальні або лінійні органи), керівник повинен володіти адаптивними властивостями та оптимальним стилем інноваційної активності. Задоволеність службовою діяльністю є інтегральним критерієм рівня вдосконалення правоохоронної діяльності в конкретному органі.

Нині в юридичній психології відсутня цілісна концепція використання її знань у розробці загальних принципів ефективного функціонування органів внутрішніх справ. Не затребувані психолого-юридичні знання в слідчій, оперативній, кадровій, експертній та в інших видах службової діяльності. Спроби безпосередній трансформації положень загальної та соціальної психології створювали, наймовірніше, ілюзії, ніж фактичне використання психологічних знань для наукового забезпечення повсякденної службової діяльності.

Тому юридична психологія отримала нахил у своєму розвитку в бік дослідження вузькоспеціальних питань діяльності правоохоронних органів. Відтак суб'єкти управління недостатньо системно, повно і адекватно адаптують свої ресурси для удосконалення діяльності, що виявляється на практиці у вигляді одних і тих же помилок, недоліків і невіршених проблем [4].

Теоретична незавершеність визначення предмета дослідження, зведення переважно до особливостей вивчення діяльності в специфічних умовах, з одного боку, а з іншого – зростання в теорії управління останнього десятиліття ролі суб'єктивного фактора, індивідуально-

психологічних особливостей людини в якості чинника оптимізації функціонування правоохоронних органів викликає необхідність перегляду принципів функціонування системи управління діяльністю органів внутрішніх справ. На передній план виходить адаптивне та випереджувальне управління, що розуміється в термінах концепції суб'єктно-формуального розвитку психологічної інфраструктури діяльності. Суб'єктно-діяльнісний підхід у цьому випадку найбільш доцільний, оскільки відкриває шлях до особистості, її мотивів і життєвим цінностей, основних цінностей діяльності, які визначають здібності і стимулюють процеси професійної самореалізації. Тим самим удосконалення діяльності виражається не стільки у вигляді надбавки її ефективності, скільки у вигляді розвитку особистості її суб'єкта. Останнє відображає сучасну гуманістичну тенденцію в системі психології управління, оскільки забезпечує суб'єкту почуття причетності, задоволеності та соціальної справедливості [5].

Професійна діяльність, зокрема специфіка діяльності співробітників керівників, обумовлює особистісні трансформації, які суттєво впливають на особливості професійної самореалізації. Динаміка трансформацій особистісної сфери співробітників міліції на різних рівнях професійної самореалізації виявляється у вигляді стійких життєвих стратегій, що забезпечують можливість пережити досвід зв'язків зі світом у контексті професійної діяльності як стійке ставлення, що охоплює суб'єктивне відчуття джерела власного досвіду (ухвалення рішення, відповідальність, виділення значущих професійних перспектив). Трансформації ціннісно-сислової сфери особистості охоплюють змістовно-сислові і динамічно-мотиваційні зміни, а також зміни внутрішніх зв'язків і відносини між різнорівневими компонентами та параметрами, що визначають рівень особистісної стійкості та професійної надійності працівників міліції.

Стратегії трансформацій ціннісно-сислової сфери можуть типологізувати як позитивні, забезпечують високий рівень професійної самореалізації, і як кризові, що призводять до деформацій і навіть регресу у відносинах з людьми і громадськими (соціальними) структурами.

Керівники з позитивними стратегіями орієнтовані у своїх життєвих устремліннях на саморозвиток відрізняються найбільшою структурованістю та послідовністю в ситуаціях особистісного вибору. Вони продуктивні в знаходженні проміжних смислів своїх дій, їм властива активна і просоціальна світоглядна позиція.

Кризові стратегії обумовлені наявністю ціннісно-сислових бар'єрів, які виникають у процесі професійної діяльності, перешко-

джаючи самореалізації особистості в цьому найважливішому життєвому контексті. Ціннісно-сміслові бар'єри, властиві співробітникам міліції громадської безпеки, будуть різними залежно від об'єктивних і суб'єктивних факторів. До об'єктивних (інтерперсональних) чинників належить регламент професійної діяльності та професійного (управлінського) стажу.

З суб'єктивних факторів найбільш значущими є: рівень розвитку смислової сфери самого керівника, особливості його професійної мотивації, ціннісні орієнтації, загальна спрямованість особистості. Істотним є спрямований вплив з боку професійного оточення, орієнтоване на формування відповідних смислових установок як найважливішого каталізатора інтроспективних потреб і, як наслідок, тих його смислових інтенцій, які виводять з часом особистість на рівень самореалізації, у формі потреби в саморозумінні, самооцінці під час аналізу успіхів і невдач у процесі професійної діяльності.

Сукупність психолого-юридичних феноменів, закономірностей і механізмів, їх інтенсивні, глибокі і стійкі причинно-наслідкові взаємозалежності із законністю та правопорядком утворюють у структурі юридичної психології спеціальний напрям, що задовольняє потреби функціонування та удосконалення діяльності органів внутрішніх справ. Виділене тут коло проблем і психологічних явищ не претендує на вичерпне охоплення і всебічний опис. Понятійна і змістовна характеристика, актуальність і новизна психологічної інтерпретації концепції вдосконалення управління в подальшому зумовить дослідження й інших психолого-юридичних аспектів функціонування органів внутрішніх справ.

За фундаментальним підходом вдосконалення управління правоохоронної діяльності належить до ключових проблем юридичної психології. Наукові основи її вирішення є міждисциплінарними, містять чимало наукових дисциплін і наукових напрямів. Їх подальше дослідження може здійснюватися методом виділення системи фундаментальних і прикладних проблем розвитку кожної служби, окремих напрямів удосконалення психології управління та організації взаємодії між підрозділами, виділення організаційної діагностики (критеріїв оцінки оперативної-службової діяльності), конфліктологічного і юридичного менеджменту, управлінського консультування та організаційного розвитку в самостійні розділи юридичної психології діяльності органів внутрішніх справ [6]. Юридична психологія, можливості якої поки ще недостатньо використовуються, поряд з юридичною наукою, може та повинна зробити більш істотний внесок у сферу боротьби зі злочинністю.

Висновки. Розвиток діяльності щодо удосконалення управління в органах внутрішніх справ реалізує не всякий процес управління, а лише той, який має в своєму розпорядженні технологію здійснення трансляції особистісно орієнтованих смислів активності суб'єктів у предметний зміст правоохоронної діяльності. Концепція такої технології управління охоплює зміст психологічної інфраструктури діяльності, суб'єктивно зручного стилю колективної діяльності, мотиваційної напруженості діяльності та задоволеності працею.

1. Військова психологія і педагогіка: підруч. / О. А. Хижняк, С. М. Подтергерга, Е. І. Сарафанюк, К. П. Аветісян, О. Ю. Булгакова; за заг. ред. Л. А. Снігура. – К.: НУ ім. Т. Шевченка, 2010. – 198 с.

2. Ягупов В. В. Військова психологія: підруч. / В. В. Ягупов. – К.: Тандем, 2004. – 656 с.

3. Пірен М. І. Конфліктологія: підруч. / М. І. Пірен. – К.: МАУП, 2003. – 360 с.

4. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів: навч. посіб. / М. В. Цюрупа. – К.: Кондор. 2004. – 172 с.

5. Москаленко А. П. Професійна адаптація працівників ОВС: Метод. рекомендації / А. П. Москаленко, Д. О. Кобзін; за заг. ред. проф. В. О. Соболева. – Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. – 70 с.

6. Варій М. Й. Основи соціальної психології військового колективу: підруч. / М. Й. Варій. – Львів: Військ. ін-т при Держ. ун-ті «Львівська політехніка», 2000. – 249 с.

Есимов С. С. Юридическая психология в деятельности органов внутренних дел в аспекте усовершенствования управления

Поднимаются вопросы влияния психологических факторов на усовершенствование управления в органах внутренних дел Украины, что связано с контролем над преступностью и усовершенствованием служебной подготовки.

Ключевые слова: усовершенствование управления, органы внутренних дел, служебная подготовка, контроль над преступностью.

Yesimov S. S. Legal psychology in activity of internal affairs bodies in terms of administration improvement

The article raises the problems of influence of psychological factors on administration improvement in the internal affairs bodies of Ukraine, that is connected with the crime control and improving service training.

Key words: administration improvement, internal affairs bodies, officer training, crime control.